

ΚΑΤΩ - ΙΤΑΛΙΚΑ ΕΛΛΗΝΙΚΑ ΤΟΠΩΝΥΜΙΑ

Είναι πολύ γνωστό ότι σε δλόκληρη τή νότια Ίταλία και τή Σικελία είχαν κατά τούς αρχαίους χρόνους έγκατασταθῆ τόσο Έλληνες, ώστε τὸ μέρος αὐτὸ τὸ ἔλεγαν Μεγάλη Έλλάδα. Μὲ τήν επικράτηση τῶν Λατίνων οἱ ἑλληνικοὶ αὐτοὶ πληθυσμοὶ ἀρχισαν μὲ τὸν καιρὸ νὰ λατινίζωνται. Σήμερα πιά μένουν λίγα μόνο χωριά στὰ νοτιότατα ἄκρα τῆς Ίταλίας, ἔπου οἱ κάτοικοι μιλοῦν ἀκόμη ἑλληνικά.

Ὁ χῶρος αὐτός, ποῦ τόσοις αἰῶνες κατοικήθηκε ἀπὸ Έλληνες, ἔχει, φυσικά, ἀκόμη και σήμερα μέγα πλῆθος ἑλληνοπινῆ τοπωνύμια. Ὁ τοπωνυμικός αὐτὸς θησαυρὸς ἀνήκει σὲ ἕλους τούς αἰῶνες τῆς ἐκεῖ ζωῆς τῶν Ἑλλήνων. Πολλὰ εἶναι τῶν ἀρχαιοελληνικῶν χρόνων και διατηροῦνται ἀκόμη σήμερα, ἄλλα ἀμετάλλαχτα κι' ἄλλα λίγο ἢ πολὺ μεταλλαγμένα.

Έργασίες πολλές πολλῶν μελετητῶν, ἰδίως ἕμως τοῦ καθηγητοῦ Gerhard Rohlfs¹, ἔχουν συγκομίσει μεγάλο ἀριθμὸ τοπωνυμίων τοῦ χῶρου αὐτοῦ. Φυσικά ἡ ἔργασία αὐτὴ πρέπει νὰ συνεχισθῆ, ὥστε ἡ συγκομιδὴ νὰ εἶναι σημαντικὴ και ἔξαντλητικὴ.

Μερικοὶ Ίταλοὶ ἐπιστήμονες (Morosi, Battisti, Pagliaro, Parlangeḷi) θέλησαν νὰ ὑποστηρίξουν ὅτι οἱ Έλληνες αὐτοὶ οἱ κατω - ιταλικοὶ δὲν εἶναι τὰ λείψανα τῶν ἀρχαιοελληνικῶν πληθυσμῶν, ἀλλὰ πρόσφυγες τῶν βυζαντινῶν και μεταβυζαντινῶν αἰῶνων. Οἱ νεώτερες ἔργασίες ἀπέδειξαν ὅτι οἱ Έλληνες αὐτοὶ εἶναι ὑπόλειμμα τοῦ ἀρχαίου κατω - ιταλικοῦ Ἑλληνισμοῦ. Μετὰ ἀπὸ τίς συνεχιζόμενες ἔρευνες τοῦ G. Rohlfs και τοῦ Στυλ. Καψωμένου² εἶναι ὀψιμη περιττολογία κάθε προσπάθεια νὰ παρουσιάσουμε τούς Έλληνες αὐτούς ὡς πρόσφυγες τῶν νεώτερων χρόνων.

¹ Scavi linguistici nella Magna Grecia, Halle - Roma 1932. Etymologisches Wörterbuch der unteritalienischen Gräzität, Halle 1930. Historische Grammatik der unteritalienischen Gräzität, München 1950, και ἄλλες μελέτες και ἄρθρα.

² Και ὁ Σταμ. Καρατζᾶς στὰ Ἑλληνικά, 14 (1955 - 56) 213 - 218, κρίνοντας σχετικὴ ἔργασία τοῦ O. Parlangeḷi, δηλώνει (σελ. 216) ὅτι ἔχει ἔτοιμη διεξοδικὴ μελέτη γιὰ τήν κατω - ιταλικὴ γλῶσσα. [Προσθήκη τυπογρ. δοκιμίων: Βλ. τώρα Stam. C. Caratzas, L'origine des dialectes néo-grecs de l'Italie méridionale, Paris, «Les Belles Lettres», 1958].

Στὸ μικρὸ τοῦτο μελέτημα θὰ σταθῶ νὰ παρουσιάσω ἓνα πρόβλημα μεθόδου στὴν τοπωνυμικὴ ἔρευνα.

Σὲ μιὰ πολὺ ἐνδιαφέρουσα μελέτη του μὲ τὸν τίτλο *Problemi di Toponomastica* δημοσιευμένη στὴν *Revue Internationale d'Onomastique*, 1953 (σελ. 91) ὁ ὄνοματολόγος Γιὸν. Alessio ἀσχολεῖται μὲ τὴν ἔτυμολογία διαφόρων τοπωνυμίων τῆς Ἰταλίας. Θὰ ἐπιμείνουμε στὴ μελέτη δύο τοπωνυμίων τῆς Καλαβρίας: Piminoro καὶ Filaca.

1) PIMINORO

Τοῦ Marzano καὶ τοῦ Crispo τὴν ἔτυμολογία τοῦ τοπωνυμ. Piminoro ἀπὸ τὸ «ποιμὴν καὶ ὄρος» τὴν ἀντιπολεμεῖ ὁ Γιὸν. Alessio, «perché ὄρος è sostituito nel bizantino da βουνόν, anche nella toponomastica calabrese, cf. *Mesofunia* (Bova), che corrisponde al top. greco moderno *Μεσοβούνια*, propriamente: monte di mezzo».

Δὲν καταλαβαίνω ποῦ βασίζει ὁ Γιὸν. Alessio τὴ γνώμη του ὅτι στὰ βυζαντινὰ χρόνια ἀντικαταστάθηκε ἡ λέξις ὄρος ἀπὸ τὴ λ. βουνόν. Ἰσὶα ἰσὶα στὰ βυζαντινὰ χρόνια τὴν ἀρχαία χερσόνησο Ἀκτὴ τὴν εἶπαν Ἄγιον Ὅρος, (ἄχι: Ἄγιον Βουνόν). Καὶ πρέπει νὰ θυμίσω ὅτι καθόλου δὲν εἶναι βυζαντινὴ ἡ λ. βουνόν, ἀφοῦ τὴ βρίσκουμε στὸν Ἡρόδοτο. Καὶ τοπωνύμιον εἶχε γίνῃ ἡ λ. βουνός στὰ ἀρχαία χρόνια. Βουνός λεγόταν ὁ Ἀκροκόρινθος, ποῦ κατόπιν, ἀπὸ μυθολογικὸ ἀνθρωπομορφισμό, ἔγινε τοπικὸς ἥρωας τῆς Κορίνθου. Βουναία ἔλεγαν καὶ τὴν Ἥρα στὴν Κόρινθο, ἐπειδὴ τὸ ἱερό της ἦταν ἐπάνω στὸν Βουνόν, δηλαδὴ ἐπάνω στὸν Ἀκροκόρινθο. Θυμίζω ἀκόμη καὶ τὴ γνωστότατη φράση τοῦ Εὐαγγελίου τοῦ Λουκᾶ (γ 5): *p̄asa páragē plēρωθήσεται καὶ p̄an ὄρος καὶ βουνός ταπεινωθήσεται*. Καὶ ἡ λ. ὄρος ἀπὸ τὰ πανάρχαια χρόνια ἔγινε καὶ τοπωνύμιον καὶ σώζεται σὲ πολλὰ μέρη ἀκόμη σήμερα. Δὲν εἶναι λοιπὸν ἀλήθεια ὅτι στὰ βυζαντινὰ χρόνια εἶπαν βουνὸ τὸ ὄρος. Οἱ δύο αὐτὲς λέξεις ὡς τοπωνύμια δὲν ἔχουν διαφορὰ ἡλικίας, ἀλλὰ διαφορὰ σημασίας: βουνὸ εἶναι χαμηλὸ ὕψωμα, ἐνῶ ὄρος εἶναι ὕψωμα πρὸς ψηλὸ ἀπὸ τὸ βουνό. Σήμερα ἀκόμη, ποῦ ἡ κοινὴ νεοελληνικὴ δὲν χρησιμοποιεῖ τὸ προσηγορικὸ ὄρος¹, παράλληλα πρὸς τὰ τοπωνύμια Βουνό, Βουνί, Βουνάκι, Μεσοβούνι, Μαυροβούνι, Τουροκοβούνια κλπ., ἔχουμε καὶ τὰ τοπωνύμια Ὅρος, Ἄγιον Ὅρος, Καλονόρος, Μακρονόρος, Ριζόρος, Κατόρος, Πλατυνόρι, Μέσαρος κλπ.

Δὲν εἶναι νὰ ἐξετάσουμε τώρα, γιατί ἔχει ἐπικρατήσει ἡ λ. βουνό. Θὰ ἔλεγα ὅτι τὴν ἐπικράτησίν της τὴν ὀφείλει στὸ γεγονός ὅτι ἤδη

¹ Σὲ διαλέκτους ὁμως λέγεται.

στούς αρχαίους χρόνους έγινε λέξη λογοτεχνική. Τα λογοτεχνικά κείμενα τήν πήραν και τήν πολιτογράφησαν στο κλίμα τους και τή διέδωσαν στην καθημερινή δμιλία.

Ούτε και έμένα πείθει ή έτυμολογία του Marzano και του Crispo. Άλλά ούτε και ή έτυμολογία που προτείνει ο G. Alessio είναι ίκανοποιητική. Άνάγει το τοπωνύμιο στη λ. ποιμηνόριον, που το θεωρεί άττική μορφή τής λ. ποιμανόριον, που θ' άνήκε, λέει, στην Κοινή. Βρίσκω όμως ότι θα ήταν παράτολμο να δεχθούμε ότι ή σπάνια αυτή λέξη, που μόνο στον Αισχύλο μιá μόνη φορά τή βρίσκουμε (Πέρσαι 75) και που είναι έπομένως «άπαξ λεγόμενον», έγινε συνηθισμένη λέξη τής Κοινής στην Καλαθρία και δέν έσώθηκε πουθενά άλλου, ούτε σε φιλολογικό κείμενο ούτε σε έπιγραφή, ούτε ως προσηγορικό ούτε ως κύριο όνομα τόπου. Έπειτα, πώς ή λέξη ποιμανόριον, που έσήμαινε «κοπάδι» ή «στάνη», θα γινόταν τοπωνύμιο; Και το μαρτυρημένο ποιμανόριον είναι ειδικευτικός (δχι υποκοριστικός) τύπος του ούσ. ποιμάνωρ. Ποιμανόριον έσήμαινε δχι «μικρός ποιμήν», αλλά «τόπος ποιμένων», όπως «μελίσιον» είναι δχι «μικρά μέλισσα», αλλά «άθροισμα μελισσών», «βραχιόνιον» είναι δχι «μικρός βραχίον», αλλά «άντικείμενον ειδικού σκοπού επί του βραχίονος» κλπ.¹

Είμαι τής γνώμης ότι στο Καλαθρέζικο αυτό τοπωνύμιο δεύτερο συνθετικό δέν είναι το όρος, αλλά ο όρος ή το όριον. Είναι δηλαδή το τοπωνύμιο τουτο άπλολογία άντι ποιμενωνόριον, όπως και τά αρχαία έλληνικά ποιμινάνωρ > ποιμάνωρ, άμφοροεὺς > άμφορεὺς κλπ. Έσήμαινε δηλαδή το Ποιμενόριον τά όρια, όπου έτελείωναν τά βοσκοτόπια και άρχιζε ή καλλιεργούμενη περιοχή. Και στα Νεοελληνικά ή κατάληξη -όρι σημαίνει κάποτε δχι το όρος, αλλά τά όρια. Πειστικό παράδειγμα είναι το τοπωνύμιο Μονηόρι, κοντά στην Παύλιανη στη Φθιώτιδα, που σημαίνει δχι βέβαια το όρος τής Μονής, αλλά τά όρια των κτημάτων τής Μονής. Ίσως μάλιστα θα ήταν πιό σωστή ή γραφή Μονηόοροι. Δέν είναι άνάγκη να επικαλεσθώ τις πολλές αρχαίες έπιγραφές, που έδειχναν άκριβώς τους όρους, τά όρια ιερών χώρων ή κτημάτων πόλεων ή ιδιωτών: ΟΡΟΣ ΧΩΡΙΟΥ ΙΕΡΟΥ ΑΠΟΛΛΩΝΟΣ, ΟΡΟΣ ΔΙΟΥ ΜΗΛΩΣΙΟΥ, ΤΕΜΕΝΟΥΣ ΟΡΟΙ, ΧΩΡΙΟΥ ΙΕΡΟΥ ΑΡΤΕΜΙΔΙΟΣ ΟΡΙΑ κλπ.

2) FILACA

Το τοπωνύμιο αυτό τής Σικελίας έχει κι' αυτό τις έτυμολογικές του περιπέτειες. Είπαν ότι είναι από το άραβικό «φελλάχ», που ση-

¹ Βλ. και το ειδικό άρθρο του Γ. Καλλιούλου, Είς -ιον υποκοριστικά. Παρατηρήσεις επ' αυτών διά τήν κατάληξιν -ιον. Πλάτων 99 (1953) 240-241.

μαίνει «ἀγρότης, χωριάτης». Ὁ G. Alessio καὶ ὁ A. Milazzo θεωροῦν φωνητικῶς ἀπαράδεκτη τὴν ἀναγωγὴ τοῦ τοπωνυμίου στὸ προσηγορικὸ φυλακὴ καὶ προτείνουν¹ τὴν ἔτυμολογία τοῦ ἀπὸ τὸ λατινικὸ *facula* ἢ *facula* ποῦ σημαίνει «πυρσός, δάδα». Θὰ πρέπει δηλαδὴ νὰ δεχτοῦμε τούτῃ τὴν ἐξέλιξη: *facula* > *facula* > *flaca* > *filaca*. Ἀφοῦ ὁμοίως τὸ τοπωνύμιο βρίσκεται σὲ περιοχὴ μὲ πολλὰ ἑλληγθόβητα τοπωνύμια, δὲν εἶναι ἐπιστημονικῶς σωστὸ νὰ θέλουμε ὁποσδήποτε ν' ἀναζητήσουμε στὴ λατινικὴ γλῶσσα τὴν καταγωγὴ τοῦ ἑλληνικοῦ αὐτοῦ τοπωνυμίου. Ἀλλὰ καὶ φωνητικὰ παρουσιάζει δυσχέρειες ἢ τροπὴ τοῦ *Facula* σὲ *Filaca*.

Στὸ ἴδιο δημοσίευμα οἱ λαμπροὶ ὀνοματολόγοι ἀνάγουν τὸ τοπωνύμιο Prizzi στὸ βυζαντινὸ *πυρίζειν*. Στὴν περίπτωσιν τοῦ τοπωνυμ. *Filaca* ἀδίκως ἀπορρίπτουν τὴν προέλευσίν του ἀπὸ τὸ ἑλληνικὸ προσηγορικὸ *φυλακὴ*. Θεωρῶ ἴσια ἴσια τὴν ἔτυμολογία αὐτὴ ὡς τὴ μόνη σωστὴ, μὲ τὴ διπλὴ παρατήρησιν ὅτι ἔχουμε ἀκριβῶς τὸν Σικελικὸ δωρικὸ τύπο *φυλακὰ* καὶ ὅτι δὲν πρόκειται γιὰ *φυλακὴ*-δεσμοτήριον, ἀλλὰ γιὰ *φυκακὴ*-οἶκημα φρουρᾶς καὶ σηματοδοσίας. Τοπογραφικὰ τὸ βεβαιῶνουν οἱ συγγραφεῖς τοῦ ἄρθρου. Πρόκειται γιὰ «un posto di guardia», ὅπως δηλώνει ὁ Arezzio καὶ δέχεται καὶ ὁ G. Alessio καὶ ὁ A. Milazzo, προσθέτοντας μάλιστα ὅτι «anche Filaca, per la sua posizione topografica, si poteva ben prestare alla funzione di specula o vedetta per sorvegliare la zona verso Oriente fino a Càrcari».

Καὶ τοπογραφικὰ λοιπὸν καὶ γλωσσικὰ καὶ ἱστορικὰ εἶναι πολὺ πιὸ ἰσχυρὴ ἡ ἀναγωγὴ τοῦ τοπων. *Filaca* στὸ ἀρχαῖο ἑλληνικὸ *φυλακὰ* παρὰ στὸ λατινικὸ - βυζαντινὸ *φάκλα*. Καὶ οἱ μαρτυρημέναι παραλλαγές *Flaca*, *Fraga*, *Fraga* ἐνισχύουν τὴ γνώμην μας.

Ἔχουν μιὰ ψύχωση οἱ Ἱταλοὶ ὀνοματολόγοι καὶ γλωσσολόγοι. Δὲν τολμοῦν νὰ παραδεχτοῦν οὔτε ἓνα κατω - ιταλικὸ τοπωνύμιο, οὔτε μιὰ μόνη λέξι κατω - ιταλικὴ ὡς ἀρχαία ἑλληνικὴ. Ἡλεκτρίζονται ἀπὸ τὸ δόγμα ὅτι εἶναι τῶν ἀδυνάτων ἀδύνατο οἱ κατω - ιταλικοὶ Ἑλληγνες νὰ κατάγωνται ἀπὸ κατω - ιταλικούς ἀρχαίους Ἑλληγνες. Καὶ ἡ σημερινὴ τους γλῶσσα εἶναι τῶν ἀδυνάτων ἀδύνατο νὰ κατάγεται ἀπὸ τὴν ἀρχαία κατω - ιταλικὴ Κοινή. Γι' αὐτὸ κάθε φορὰ ποῦ θὰ βρεθοῦν μπροστὰ σὲ δλοφάνερα ἀρχαίους γλωσσικοὺς τύπους τοῦ σημερινοῦ κατω - ιταλικοῦ Ἑλληνισμοῦ, θὰ ποῦν ὅτι οἱ τύποι αὐτοὶ εἶναι *medievali*, *bizantini*, *latini*, *neellenici*. Ἐνας ἀπὸ τοὺς νεώτερους μάλιστα Ἱταλοὺς ἐπιστήμονες, ὁ λαμπρὸς φίλος κ. Oronzo Parlangeli, φτάνει νὰ κἀνῃ σωστὴ πολεμικὴ. Κρίνοντας μιὰ νεώτερον ἐργασία τοῦ G. Rohlfs γρά-

¹ Rev. Intern. d'Onomastique 99 (1954) 88-97.

φει μεταξὺ ἄλλων: «Un altro degli idola d' arcaismo...»¹. Καὶ ὁ κ. Alessio καὶ ὁ κ. Milazzo μόνον ὡς βυζαντινὰ δέχονται τὰ τοπωνύμια Prizzi καὶ Filaca. Δὲν δέχονται ὅτι μποροῦν ἄριστα νὰ εἶναι ἀρχαῖα καὶ τὸ Φυλάκα καὶ τὸ πυρίζειν. Δέχονται τὸν ἑλληνικὸ τύπο πυρίζειν, ἀλλὰ δὲν δέχονται τὴν ἡλικία του.

Στὸν Ὅμηρο ἤδη ἡ λέξις φυλακὴ σημαίνει ἀκριθῶς τὸ σηματοδοτικὸ φυλακεῖον:

... φυλακὰς δ' ὡς εἴρεαι, ἦρωσ
οὔ τις κεκριμένη ρύεται σιραιτὸν οὐδὲ φυλάσσει,
ἴσαι μὲν Τρώων πυρὸς ἐσχάροι ...

(Ιλ. Ι, 416)

Καὶ στοὺς μετὰ τὸν Ὅμηρο ἀρχαίους χρόνους ἦταν πολὺ συχρὸν τὸ τοπωνύμιο φυλακὴ, μὲ διάφορες μάλιστα παραλλαγές: Φυλακαὶ στὴν Πιερία², Φυλάκαιον στὴ Φρυγία³, Φυλακεῖον⁴, Φυλακὴ στὴν Αἴγυπτο⁵, Φυλάκη στὴν Τεγέα⁶, Φυλάκη στὴ Μολοσσίδα τῆς Ἡπείρου νοτίως τῆς Δωδώνης⁷, Φυλάκη στὴ Φθιωτικὴ Θεσσαλία⁸, Φυλάκια στὴν Ἀττικὴ⁹, Φυλάκιον¹⁰, Φυλακῆριον¹¹ κλπ. Στὸν ἴδιο κύκλο τοῦ Φυλάκα - Filaca ἀνήκει καὶ τὸ ἄλλο ἐπίσης κατω-ιταλικὸ τοπωνύμιο Filattiera, ποὺ ὁ Formentini τὸ παράγει, πολὺ σωστά, ἀπὸ τὸ ἀρχαῖο ἑλληνικὸ Φυλακῆριον¹².

Συνώνυμα τοῦ τύπου αὐτοῦ εἶναι καὶ τὰ τοπωνύμια Ἀφάναι, Αὐγειαί, Γοργόρας, Γοργόπις, Γοργῶπις, Δάδες, Λεκέλεια, Ἐπισκοπή, Ἐπισκόπια, Ἐπῶπη, Ἐπῶπις, Εὐρόσκοπος, Εὐδόρας, Ἐφόρα, Ἡμεροσκοπεῖον, Θανμακαί, Εἰδομένη, Καλλιόρασον, Ὀποῦς, Ὀρόσκοπα, Ὀξύπονον, Ὄσσα, Πύρασον, Πανιόπτας, Πανοπέυς, Πυροσκοφεῖον,

¹ Archivio Storico Pugliese, 1950, τεῦχος III - IV.

² Πτολεμ. 3, 12, 37 καὶ 4, 5, 30.

³ Πτολεμ. 5, 12, 17.

⁴ Πολύβιος καὶ Σούδα, στή λ.

⁵ Real - Epz., στή λ.

⁶ Πausan. 8, 54, 1.

⁷ T. Liv. 45, 26, 4. 10.

⁸ Στὸν Ὅμηρο, Β 69 καὶ Β 705: οἱ δ' εἶχον Φυλάκην καὶ Πύρασον ἀνθρομέντα.

⁹ Πλουτ. Ἄρατος, 34.

¹⁰ Πλουτ. Δημήτρ., 11.

¹¹ Ἡρόδοτος 5, 52.

¹² Studi Bizantini e Neoellenici 5 (1939) 169.

Πυρσόφιον, Περιθώριον, Πανώμη, Σκῆψις, Σκοπή, Σκόπη, Φανοτεύς, Φανάριον, Φασιλίς, Ὠροπός. Καί τὰ προσηγορικά τῆς ἀρχαίας ἐπωπῆ, *πύργος, πυρσός, σκόπελος, σκοπευτήριον, σκοπή, σκοπιά, σκόπιον, σκοπός, φρυκτώριον, φρυκτός, φυλακεῖον, φυλάκιον, φυλακίς, φυλακή, φυλακτήριον, ὠρεῖον.*

Μετὰ τῆ ρωμαϊκῆ κατάκτηση τῆς Ἑλλάδος καί τῆ διάδοση τῆς λατινικῆς στὸν Ἑλληνισμό, τὰ ὄρεινὰ φυλακεῖα καί τὰ σηματοδοτικά ὑψώματα τὰ εἶπαν *βίγλες* (ἀπὸ τὸ λατινικὸ *vigilia* «φρουρά» ἢ ἀπὸ τὴν προστακτικὴν *vigila* τοῦ ρήμ. *vigilate* «φρουρῶ, ἀγρυπνῶ, ἐπιτηρῶ»). Πολλὰ ὑψώματα ὁμοιωσὶς διατήρησαν τὴν προγενέστερήν τους ὀνομασία, γιὰτὶ δὲν τὰ χρησιμοποιοῦσε τὸ νεώτερον κράτος ἢ γιὰτὶ εἶχε ἀναντικατάστατα ἐπικρατήσει ἢ παλιότερη ὀνομασία. Κατ' ἀρχὴν πρέπει νὰ δεχτοῦμε ὅτι τὸ τοπωνύμιον *Φυλάκα*¹ καί οἱ παραλλαγές του στὰ διάφορα κάποτε ἑλληνόφωνα μέρη εἶναι προϋφασμένα. Καμιά δὲν ἔχομε ἱστορικὴ μαρτυρία ὅτι οἱ Βυζαντινοὶ Ἑλληνας ὀνομάτισαν, αὐτοὶ πρῶτοι, κανένα βουνό: *Φυλακή, Φυλάκη, Φυλακτρίδα* κλπ., ἐνῶ γνωρίζομε ὅτι ἐξακολούθησαν νὰ ἔχουν στὰ ὑψώματα σηματοδοτικά φυλακεῖα, φρυκτωρικοὺς σταθμούς.

Παραλλαγές τοῦ νέου συνωνύμου βρίσκουμε σ' ὀλόκληρον τὸ Βυζάντιο: *Βίγλα, Βιγλίν, Βιγλάδες, Βιγλατόριον, Βελάδο (Βιγλάδων), Βιγλοστάσι, Μεροβίγλιν, Βιγλίτιον, Ὑψηλὴ Βίγλα, Κακὴ Βίγλα* κλπ.

Πολὺ ἀργότερα, ἡ Φραγκοκρατία ἔφερε καί διέδωσε νέον πάλι, φραγκικόν, συνώνυμον, τὴν *Βάρδια* (ἀπὸ τὸ Βενετ. *vardia*, ποῦ εἶναι τὸ Γερμαν. *Warda* «φρουρά»).

Μποροῦμε λοιπὸν νὰ διακρίνομε τρία χρονικὰ στρώματα στὰ συνώνυμα αὐτὰ τοπωνύμια:

Πρῶτον: οἱ τύποι *Φυλακή* μετὰ τὴν κατάκτησην, ἀπὸ τοὺς ἀρχαιότατους χρόνους ὡς τὴν Ρωμαϊκὴν κατάκτησην. Πολλὰ διατηροῦνται ἀκόμη σήμερον.

Δεύτερον: *Βίγλα* καί οἱ παραλλαγές του, ἀπὸ τὴν Ρωμαϊκὴν κατάκτησην ὡς τὴν Φραγκοκρατίαν, μετὰ διατήρησιν πολλῶν παραλλαγῶν ὡς τὰ σήμερον, καί

Τρίτον: *Βάρδια* καί τὴν παραλλαγές του, ἀπὸ τὴν Φραγκοκρατίαν ὡς τὰ τελευταῖα χρόνια, ποῦ ἡ ἀλλαγὴ τῶν πολεμικῶν τρόπων κατήργησε τὰ μόνιμα σηματοδοτικά φυλακεῖα στὰ ὑψώματα τῆς χώρας.

Ἔτσι τὸ Σικελικὸν τοπωνύμιον *Filaca* (πρόφ. *Φυλάκα*) εἶναι ἀκριβῶς τὸ ἀρχαῖον ἑλληνικὸν *Φυλάκα*, ὅπως τὸ πρόφεραν στὶς Δωρικὰς ἀποικίας

¹ Ἀκριβῶς ὁ Δωρικὸς τύπος τοῦ τοπωνυμίου αὐτοῦ δείχνει τὴν ἀρχαιοελληνικὴν του προέλευσιν.

της Σικελίας. Είναι τοπωνύμιο αρχαίο, όχι βυζαντινό. Όσο για τη διαφορά τονισμού, προσθέτω ότι κανονικά ανεβάζουν τον τόνο στην παραλήγουσα τὰ δεξότονα προσηγορικά που γίνονται κύρια ονόματα: ξανθός - Ξάνθος, λευκή - Λεύκη, σεμνή - Σέμνη κλπ.

Και η παραλλαγή Flaca, που δυσκόλεψε μερικούς, δεν παρουσιάζει καμιά δυσχέρεια φωνητική. Άρκει νά θυμηθούμε τὰ νεοελληνικά τοπων. τὰ Φλάισα—τὰ Φυλάκια, τῆς Κρήτης καὶ τῆς Χίου, τὴ Φλάκη καὶ τὶς Φλακὲς τῆς Τήνου, τὴ Φλακὴ τῆς Κρήτης καὶ τὴ Φλακωπὴ τῆς Μήλου.

Diredawa Αἰθιοπίας

I. A. ΘΩΜΟΠΟΥΛΟΣ